

Openingstekst:

God schiep en zijn woord bracht het leven tot stand. In de kracht van de taal ligt een oneindige bron van mogelijkheden. God verschijnt als een aanwezigheid in wat nog kan komen. Zijn aanwezigheid ligt in het kwetsbare en het onverwachte. AI-taalmodellen openen nieuwe mogelijkheden, nieuwe wegen van creatie, maar blijven mensenwerk. In deze technologie zien we een glimp van de scheppende kracht die ons roept tot verantwoordelijkheid. God roept ons tot verantwoordelijkheid in hoe we onze technologieën gebruiken.

Lezing: Johannes 1: 1-14 (NBV 21)

In het begin was het Woord, het Woord was bij God en het Woord was God. Het was in het begin bij God. Alles is erdoor ontstaan, zonder het Woord is niets ontstaan van wat bestaat. In het Woord was leven en het leven was het licht voor de mensen. Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen. Er kwam iemand die door God was gezonden; hij heette Johannes. Hij kwam als getuige, om van het licht te getuigen, opdat iedereen door hem zou geloven. Hij was niet zelf het licht, maar hij was er om te getuigen van het licht: het ware licht, dat ieder mens verlicht en naar de wereld kwam. Het Woord was in de wereld, de wereld is door Hem ontstaan en toch kende de wereld Hem niet. Hij kwam naar wat van Hem was, maar wie van Hem waren hebben Hem niet ontvangen. Wie Hem wel ontvingen en in zijn naam geloven, heeft Hij het voorrecht gegeven om kinderen van God te worden. Zij zijn niet op natuurlijke wijze geboren, niet uit lichamelijk verlangen of uit de wil van een man, maar uit God. Het Woord is mens geworden en heeft in ons midden gewoond, vol van genade en waarheid, en wij hebben zijn grootheid gezien, de grootheid van de enige Zoon van de Vader.

Overweging

‘In deze technologie zien we een glimp van de scheppende kracht die ons roept tot verantwoordelijkheid’, zo sprak ik in de openingstekst. Die tekst was een licht geredigeerd antwoord dat ChatGPT binnen een fractie van een seconde op mijn beeldscherm toverde toen ik het vroeg: kun je me een korte tekst geven over God die scheidt met zijn Woord en *Artificial Intelligence* taalmodellen? Ik had het programma daarvoor al wel een specifieke theologische richting op gestuurd door de namen van twee theologen-filosofen te noemen. En ook het kyriegebed was een, dit keer wat zwaardere, bewerking van een tekst die ChatGPT gaf. En laat ik meteen ook maar verklappen dat de slottekst straks geheel door ChatGPT geschreven is, toen ik het vroeg of het een gedicht kon maken over *large language models* (daarover straks meer), algoritmes en de christelijke droom van een wereld van recht en vrede. Deze overdenking heb ik overigens helemaal zelf geschreven 😊.

Jullie begrijpen de vragen die rijzen. Hoe gaat kunstmatige intelligentie kerk en theologie beïnvloeden? Praktisch, maar ook dieper, op het niveau van ons denken over God? Een geheel door AI ontworpen en gehouden kerkdienst is al uitgeprobeerd in Duitsland. Kunstmatige Intelligentie is al in staat om teksten en liturgische rituelen te analyseren en hermeneutisch – dus vanuit een bepaald perspectief, zeg een kritische Leidse gemeente anno 2024 vlak voor 3 oktober – te reconstrueren. Ja, dat staat nog in de kinderschoenen. Maar kinderen leren snel. En ze worden zelfstandig.

Gevoed door de praktijken van talloze rituele en liturgische leiders ontwikkelt AI zichzelf tot voorganger, adequaat gecontextualiseerd, ritueel bekwaam, religieus-theologisch geïnformeerd, en creatiever en welsprekender dan menige academicus. Het ontwerpt rituelen en diensten, schrijft gebeden, toespraken en preken. Koppel er een robot aan, trek er een zichzelf genererend, op menselijke huid gelijkend vel over aan (dat bestaat al), stel in op de juiste taal, kies een prettige stem, en je hebt een voorganger. Blijft nog de vraag of je die dan eerst moet ordenen of niet. En of er eerst een VOG, een verklaring omtrent gedrag, voor de robot moet worden afgegeven. Of de heilige Geest ook werkt in kunstmatige intelligentie? Ik stel zo maar wat vragen.

Vragen die dringend genoeg zijn om eens bij stil te staan in een paar diensten hier in de Ekklesia Leiden. Nu is de kerk geen collegezaal, en ook vandaag en in deze serie gaat het om de verkondiging van het evangelie. Wel, dit is het evangelie voor vandaag: *God heeft ons het vermogen gegeven om een technologie te ontwerpen die een ongehoorde scheppende kracht heeft. Maar precies die ongehoorde kracht evoceert ook dringend onze verantwoordelijkheid om deze technologie ten goede te gebruiken.* Dat geldt trouwens voor alle technologie. Radioactieve stoffen kunnen kanker genezen en de mensheid vernietigen. Robottechnologie kun je gebruiken in oorlogsvoering of om precieze hersenoperaties meer uit te voeren. Technologie hoort bij de mensheid, ook in de Bijbel. Kaïn, zoon van Adam en Eva, is al stedenbouwer, en een paar generaties verder, we zijn dan pas in Genesis 4, is er al sprake van tenten, van fluit- en lierspelers, en brons- en ijzerbewerkers. Maar met digitale technologie en AI hebben we wel een nieuwe fase in de ontwikkelingen betreden, omdat AI een zelflerend vermogen ontwikkelt en dus zelfstandigheid krijgt ten opzichte van ons. Deze techniek is meer dan louter een hulpmiddel. Hoe gaan we die gebruiken?

In het begin was het Woord; het Woord was bij God en het Woord was God. ... Alles is erdoor ontstaan, zonder het Woord is niets ontstaan van wat bestaat. God bedient zich van het Woord om zichzelf bekend te maken, nee, *God is Woord*: taal is zijn of haar zelfexpressie. En de schepper God bedient zich van het Woord om te scheppen. *God zei: 'Laat er licht zijn, 'en er was licht.* Als God mensen scheidt, dan laat hij ze delen in zijn taal. God deelt haar taalvermogen met haar schepselen. Als we ergens Gods *evenbeeld* zijn, dan in ons talig vermogen. En dan is taal meer dan de taal die we spreken, meer dan verbalisme, maar ook onze creativiteit, onze verbeeldingskracht, zelfs onze ratio, ons denkvermogen.

Artificial Intelligence is een breed veld, gebaseerd op verschillende typen architectuur. Maar een belangrijk voorbeeld van zo'n architectuur zijn de *large language models*, grote taalmodellen. ChatGPT is daar bijvoorbeeld op gebaseerd. Ik concentreer me vandaag op dat voorbeeld. Die taalmodellen 'lezen' grote hoeveelheden tekst, beeld, geluid *et cetera*. En ze worden getraind, door mensen, om daar structuren in te ontdekken. Bovendien kunnen ze zich steeds beter oriënteren in de werkelijkheid — denk even aan de kyrielitanie die ik vroeg om de actualiteit in Gaza, Libanon, Leiden vlak voor 3 oktober enzovoorts te verdisconteren. Doordat ze getraind zijn structuur in taal te ontdekken en zich in de werkelijkheid te oriënteren, ontwikkelen ze het vermogen zelf zinnige taal te produceren. *Wij zijn ons taalvermogen, wij zijn precies dat waarin we evenbeeld zijn van God, gaan delen met machines. En die machines hebben we geleerd 'terug te praten'* (en ja, dat is statistiek).

Daarin spiegelen die taalmodellen overigens precies de machtsverhoudingen in deze wereld. Wat je erin stopt, komt er ook uit. Ik vroeg ChatGPT: wat is de structuur van Johannes 1? Geen probleem, het antwoordde snel dat er veel opposities in zaten, licht en donker, woord en vlees, God en mens. Ik vroeg nog: wat is dat woord eigenlijk? Ik zie het als een plan, was het antwoord. Hm..., *Het Woord was bij God en het Woord was God*, God heeft een plan — interessante gedachte, het woord is dat wat nog komen moet, wat nog komen kan, een mogelijke wereld. Maak eens een impressionistisch schilderij bij Johannes 1, vroeg ik toen. Er kwamen de nodige afbeeldingen, sommige pure kitsch, maar ook een paar echt impressionistische, met sterke licht-donkercontrasten,

een licht en kleurig palet en een impressionistische kwastvoering. Maar toen vroeg ik, hoe zou een Zulu in KwaZulu-Natal, Zuid-Afrika, Johannes 1 lezen? En toen begon het in algemeenheden over Afrika te kletsen. Het programma weerspiegelt de dominanties in deze wereld en is onbekend met, bijvoorbeeld, de toch ongelofelijk rijke Zulu-cultuur.

God deelt zijn scheppend taalvermogen met ons mensen, en wij op onze beurt zijn dat gaan delen met machines. Hebben wij onze eigen opvolger geschapen? Gaan wij, die als laatste in de schepping gekomen zijn, er als eerste weer uit verdwijnen? Of gaan we nu, met dat vermogen dat God ons gegeven en waarmee we een technologie hebben ontworpen die een ongehoorde scheppende kracht heeft, in samenwerking met die technologie, nu eindelijk werken aan dat plan dat God met deze wereld voor had? Gaan we eindelijk werken aan dat wat nog komen kan, aan die mogelijke wereld van recht en vrede, waarin we hardnekkig blijven geloven?

Zonder dat ik nu precies weet hoe dat moet, — dat betekent wel dat we die techniek niet links kunnen laten liggen en kunnen afdoen met ‘ons niet gezien’. We zullen ervoor moeten gaan zorgen dat de taalmodellen ook die mogelijke wereld waarvan wij dromen gaan ‘kennen’. En dat wij de taal die ze spreken ook weer handen en voeten geven, dat die taal *door ons* ook weer *mens wordt* en zo *in ons midden woont, vol genade en waarheid*. De ongehoorde scheppende kracht van AI evocert dringend onze verantwoordelijkheid om deze technologie ten goede te gebruiken. Spreekt God ook door AI? is de vraag vandaag. Ik zou zeggen: Ja, als wij AI zo trainen dat het ook die woorden spreekt die wij als woorden van God verstaan.

Deze preek is gebaseerd op mijn boek *God in bits & bytes*, Middelburg: Skandalon 2024 (€ 25,99)

Slottekst:

Through algorithms, a dance of words is spun,
In lines where logic meets the rising sun.
No heart or soul, yet verse flow like a stream,
A coded mind, but still, it dares to dream.

A dream of peace, where justice takes its reign,
No tyrants left to spread their fear or pain.
The thugs lay down their weapons, turn to grace,
In Christ's own light, all find their rightful place.

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeiden.nl
info@ekklesialeiden.nl